

KARAÇİ HALK İNANÇLARI Karachi Folk Beliefs

Yaşar Kalafat*

Özet: Türk kültürlü halklardan biri olan Karaçilerin bugüne kadar yapılmış çalışmalarda coğrafi olarak geniş bir alana yayıldıkları ve yaşadıkları bu alanlara göre yeni adlar alarak sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu çalışmada bütün Karaçilerin içerisinde genel olarak Ağdaş Karaçilerinin geleneklerini ve özellikle inanç/inanışları aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bilgiler aktarılırken Karaçi inançlarının Türk kültürlü diğer halklarla ortak ya da benzer özelliklerine de yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Karaçi, inanç.

Abstract: *It is seen from the studies made up to this date that Karachi people, one of the folks having Turkish culture, had spread to vast areas geographically and are classified with new names according to these areas in which they live. In this study, we are going to try to convey the traditions and mainly beliefs of Agdash Karachi generally among Karachi people. While conveying this information, common or similar characteristics of Karachi beliefs with other folks having Turkish culture shall also be tried to be discussed.*

Keywords: Culture, Karachi, belief.

Karaçiler hakkında ilk bilgileri bu isimden hareketle Makedoncada derleyince daha ziyade tasnif düzeyinde tespitlerimiz olmuştu. Daha sonra Güneydoğu Anadolu Karaçilerine dair yapılmış çalışmaları yazılarımıza özet olarak yansıttık.¹ H.Z.Guluyeva'nın inandırıcılık itibariyle bilgi veriş üslubu daha ziyade tasnif konusunda bize biraz teyide muhtaç gibi göründü. Ona göre 40 cins Karaçi vardır. Bunlar İran Karaçileri, Kürt Karaçileri, Zilan Karaçileri, Yezidi Karaçiler ve diğerleridirler. Ağdaş Karaçileri, İran Karaçileri ile temas halindedirler. Bu açıklama 'her toplumun çingenesi vardır' gibi bir ifade şekli... Bu arada Ağdaş Karaçileri diğer bir kısım Karaçileri dışlamakta, Karaçiden sayılmasından rahatsızlık duymaktadır. Çingenelerde yemek kültürüne dair bilgi verirken Melih Duygulu, *Türkiye'de Çingene Müziği* isimli kitabına atıf yaptığı yazısında

* Dr.-, Araştırmacı.

¹ Yaşar Kalafat. (2007), "Çingeneler", *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları IX-X*, Ankara: Berikan Yayınları, ss. 49-65.

çingenelerin öz geçmişleri ve Türkiye Çingenelerine dair de bilgi vermektedir.² Yazarın verdiği çingene yemekleri arasındaki *cingan dolmasının* diğer adı *abdal dolması*dır. Bizim Makedon Çingenelerinin halk inançlarına dair derlediğimiz bilgiler, eski Türk inançları ile fevkalade benzerlikler içeriyordu. Bu ortaklıkları değerlendiren, Dursun Yıldırım gibi konunun bazı uzmanları, bugün çingene olarak bilinen bazı toplulukların Türk Abdallar olabilecekları de belirtmişlerdi. Acaba Abdal yaşam biçimi ile Çingene yaşam tarzı arasında halk zamanla bir ortaklık kurup buradan hareketle mi adlandırmalar yaptılar. Biz Azerbaycan Karaçilerinin mutfağına dair de bilgi edinmek istedik ancak bölgenin genel yemek kültüründen farklı bir şey bulamadık. “Yemeklerimiz el adetta, farklılık arz etmezler. Düğü höreği (pirinç yemeği/pilavı) teberrek olarak bilinir” cevabını aldık.

Karaçi halk kültürü münasebeti ile konuya girmeden evvel, Ülkü Ünal’dan temin etmiş olduğumuz Urungu Akgül’ün Poşalar konulu yüksek lisans tezinden bahsetmek istiyorum.³ Çalışmada, Artvin Poşalarının dil, din, ırk-soy-akrabalık, ekonomik farklılaşma ve iskân gibi konularına da yer verilmekte ve alana dair yapılmış çalışmalar da tanıtılmaktadır.

Karaçilerde yüksel tahsillilik pek yaygın değildir. Karaçi olup da hayatını okul eğitimi alarak kazanan pek az kişi vardır. Karaçiler daha ziyade belirli meslekleri seçerler. Yerleşik döneme geçildikten sonra hayvancılık da yayılmaya başlamıştır. Bizim Ağdaş’da tanıdığımız Karaçiler televizyon tamircisi, şoför, ilkokul öğretmeni, çiftçi idiler. Ağdaş Karaçileri 1950 yılına kadar göçer hayat yaşarlarken, Kuruçev göçerliği kanunla önleyince Karaçiler de yerleşik düzene geçtiler. İlk yerleşim yerleri Maşat kentinde oldu. Karaçilerin büyük bir bölümü Ağsu’da yaşamaktadırlar Ağsu ve Ağdaş Karaçileri geçmişte bir hana bağlı olmuşlardır. Dilenci olan o dönemin Karaçilerine çiftçiler tahıl ürününden pay verirlerdi. Çok davacı ihtilafı bir halk olarak bilinirler. Tartışmaları çok uzun sürer. ‘Karaçi davası’ diye bir söz vardır, bitmeyen tartışmalar için kullanılır. Karaçilerin kıyafetleri de tartışmaları gibi uzun olur ‘Karaçi donu’ demek uzun ve bol giysi demektir. Anadolu Türk kültür coğrafyasından bildiğimiz sıkıntılara karşı sabırlı ol anlamında ‘Cenab-ı Allah sevdiği kulu ile alışverişini sık yapar’ anlamındaki sözler Karaçilerde de var. Karaçilerdeki yaşam biçimi olarak bilinen dilencilik ile bu tefekkürün bir ilişkisi olabilir mi?

Karaçi dili üzerinde bir araştırmamız olmadı, olamazdı da. Ancak bir iki tespiti paylaşmak istedik. Karaçiler, köhne karşılığında *gehte*; oğlan, erkek çocuğu

² Melih Duygulu, (2007), “Çingenelerde Yemek Kültürü”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, c.13-14, Ankara. ss. 105-115; Melih Duygulu, (2006), *Türkiye’de Çingene Müziği*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

³ Urungu Akgül, (2004), *Poşalar: Buçuk Milletın Kayıp Kültürü*, Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

karşılığında *çana*; kız karşılığında *laŧki*; bakma karşılığında *diklemek* (mesela bakıyor karşılığı olarak *dikliyor* denir. Argodaki diks etmek gibi.⁴) sözcüklerini kullanır.

Karaçilerde dünyaya gelen bebeye daha ziyade annesi isim koyar. Koyulan isimler, Turan, Gulu, Turane, Mahpare, Hüseyin, Zerni, Mülkesahip, Milkesahip ismi daha ziyade ailenin son erkek çocuğuna verilen isimdir. İleri yıllarda anne baba ihtiyaçladığında diğerkız kardeşler evlenip gidince ve büyük erkek kardeşler de kendi ayrı ocaklarını kurunca baba ocağının tütmesini anne ve baba ile birlikte Mülke sahip üstlenir. Ağamirze, Ağadurdu, Ağaseyit, Nazım, Kazım, Âdem, Mehman, Hafız, Hebeb, Tabib, Nazile, Aydagül ve benzerleridir.⁵ Karaçilerdeki Mülkesahip ismi, bize Göktürklerdeki Kültekin isminin verilişini hatırlattı. Eski Türk inanç sisteminde ailenin en küçük erkek çocuğı, ocağı saygıya izafeten kül/od dökken anlamında Kültekin adını alıyordu. Anadolu Türklerinde evin/ocağın iyisi/sahibi anlamında anaya/evin hanımına *Küldöken* de denir.

Ağdaş Karaçilerinde *Ağa* ve *Gulu* ekli isim çoktur. Ağadur, Bahadır, Şahdur gibi Karaçi isimlerindeki ‘dur’ son eki bize anlamlı geldi. Adeta öteki âleme ölmeyip durması için mesaj verilmiş olunması ile kalınmıyor; şah olarak, kahraman olarak, ağa olarak kalması isteniyor gibi geldi. Balaya ismi daha ziyade valide koyduktan sonra sağ kulağına ezan okunur. Daha ziyade dini olduğuna inanılan isimler konur. Tipik Karaçi isimleri arasında Ağagulu, Hudagulu, Mevlagulu, Eligulu/Aligulu, Ümmigülsüm, Hanım, Aybeniz, Hayale, İsmihan gibi olanlar vardır.⁶ Çocuk dünyaya geldiğı zaman imkânı olan kurban keser ve “Allah bu balayı sen verdin, ömrünü de sen ver, peygamber babamız, Allahın üstüne atırığ, Allah rahmeyle, bu balanın üstünde kimin nefsi var ise, nazarı var ise onun üstünden gitsin.” denir. Bala ömürlü olsun diye kundağına *kızıl yüzük*, *dua* ve *çörek* bağlanır.⁷

Şii inançlı Müslüman bir kimse olan Guluyeva bizimle konuşurken sırtı duvarda asılı bulunan Hz. Ali’nin posterine dönüktü. Aniden kalkıp özer dileyip yerini değıştirdi. Karaçilerde *Elem*, Hz. Ali veya Hz. Abbas’ın eli veya kolu olarak biliniyor. Bu el/kol imamzadelerin ve seyitlerin mezarlarına konulmaktadır. Her zaman ve her mezara konulmaz.⁸ Biz Türk kültür coğrafyasında, Uluğ Türkistan’da, Kuzey ve Güney Kafkasya’da, Irak’ta, Suriye’de, İran’da açık beşparmaklı kol remzini; türbelerde, nazarlıklarda ve muharrem ayinlerinde

⁴ Kaynak Kişi; Ceyhun, yüksek tahsilli 30 yaşlarında, Ağdaşlı, Taksi çalıştırıyor.

⁵ Kaynak Kişi; Mehmet Kasimov, Ağdaş Karaçilerinden, ortaokul mezunu, çiftçilik yapmaktadır.

⁶ Kaynak Kişi; Hüseyingulu Zerniyov Guluyeva, 75–80 yaşlarında tahsilsiz Ağdaş Karaçilerinden ev hanımı.

⁷ Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

⁸ Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

tahtaya, kilime, demire ve kumaşa işlenmiş şekli ile tesit edip bir yazımıza konu yapmıştık. Karaçilerdeki Hz. Ali'nin de kolu olabileceği inancına ilk defa rastlamış oluyoruz.

Ağdaş Karaçilerinde çocuk dünyaya geldiğinde *ad toyu* yapılır. Bu toyda el-kohum gelir (gelir), şenlik olur, yemek verilir. İlk diş patlayanda da küçük bir şenlik yapılır, “ele kohuma hedik paylanar.” Karaçilerde ilk çıkan diş toprağa bastırılır ayrıca “ilk saç çıkanda kırhan delleye şirinlik veriler.”⁹ Bazı Karaçi ailelerinde ana ve balanın kırkı çıkınca kurban kesilir. Kapiya kara kıfıl (kara kilit) vurulur. Kırk gün o kilit kapının üzerinde kalır, bununla pis adamın (uğursuz, kötü niyetli kimsenin) kırklılarının yanına girmeleri önlenilmiş olunur. Kırdan evvel onu ve yarı kırkı yapılır. Onu yapılıncı anne yıkanır. Kırk süresinde hastalanan bebek için *kırka düştü* denir. Böyle hallerde tedavi için çocuk ve annesi *kırk açar cemi* ile ayrı ayrı çimdilir. Kırk çıkarılacağı zaman ise bala ve anası önce sağ, sonra soldan su dökülerek çimdilir.¹⁰ Bebeğe ad konulacağı zaman, onun ilk dişi çıkacağı zaman ve ilk saç tıraşında, ufak da olsa şenlik yapmak Türk kültürlü halkların ortak uygulamalarındandır. Diş toyundaki ikrama Karaçilerde de *hedik* denilmektedir. Çıkan dişin toprağa gömüldüğü uygulamasına ilk defa şahit oluyoruz. Daha evvel kesilen saçın, tırnağın, sünnet parçasının, bebeğin eşi/ananın sonunun toprağa gömüldüğünü tespit etmiştik. Bu uygulamalar adeta ‘toprakdan geldik toprağa gideceğiz’ inancına çağırım yapıyor.

Karaçilerde *sünnet toyu* uygulama ve inancı vardır. Aynı zamanda çok köklü *kirvelik* kurumu da var. Bir Karaçi sözüne göre, “Allah’ından döndün dön ama gerek kirvenden dönmeyesen” bu söze göre, Karaçide kirve adeta dinden önce gelmektedir. “Kirve kohum yoh kenardan olar. (Kirve akraban değil dışardan olmalıdır.)” kirveden kız alınmaz kirveye kız verilmez kirveler arasında evlilik olmaz. Kirvelik çok yakın kan bağı gibi algılanır. Sünnetin parçası evin dışında ön taraflarında temiz bir yere gömülür veya damın üstüne atılır.¹¹ Karaçilerde kirvenin başına canına ant içilir, yemin edilir. “Ant içmişem kirvemim yalın ayak oynayan canına” yemini büyük yemin sayılır. Yalın ayak oynanılması bereketi anlatır.¹²

Ağdaş Karaçilerinde dilenme geleneği izah edilirken geleneğin derinliklerindeki inancın olduğu belirtilmektedir. Evlendiği gece Karaçi kızı kocasına;

Dileneceğim

Dolanacağım

Ömrüm oldukça

⁹ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

¹⁰ Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

¹¹ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

¹² Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

Sana bakacağım

dermiş. Karaçi gelin Karaçi damat tarafından torbaya salınır (bir çuvalın içine konur) ve dövülmeğe başlanır, gelin ant içerek ölünceye kadar dilenip kocasına bakacağını belirtirmiş. Karaçilerdeki ant içmenin şekli tarafların bileklerini kesip kanlarını birbirleri ile karıştırmak suretiyle yapılır.

“Ağdaş Karaçilerinin %90’ının avradı çalışır, eri oturur; erkekleri yatar, karıları elek satar” diye bir tanımlayıcı söz vardır. Karaçileri tanımlayan Karaçi olmayan komşuları Karaçiler için, “Mektebi sevmezler, aralarında birlik yoktur. İhtirashlı ve şöhetperest olurlar. Karaçiyi arayan çay başında tapar (bulur).” derler. Ayrıca Karaçilerin inanç özelliklerinden bahsederlerken de Karaçiler Seyit Lazım Ağa’ya ant içerler. Bunlarda Muharremlikte zincirle dövünme vardır. Ustura ile alınlarını çizer kanlarını akıtırlar, Elem’in (âlemin) etrafında fırlanır (dolanır), Elem’in eteğine kırmızı çalma (çarşaf) ve çalağa (yaylık) bağlarlar. Bu esnada,

Ağaman atı geldi

Ganlı gömleği geldi

şeklinde mersiyeler söylerler.¹³

Pirlerin veya aile büyüklerinin başları üzerine veya gorları, gabirlerine yemin etmek Türk kültürlü halklarda yer yer görülebilen bazen de sık rastlanılan bir uygulamadır. Muhtemelen derinliklerinde Kam inancı ve ata ruhu kültü vardır. Muharremlikte mersiye söylemek ve *şahsey-vahşey* demek de bilhassa Şîî Caferî inançlı Müslüman kesimde zaman zaman bazı bölgelerde görülebilmektedir. Bu inanç ve uygulama sadece Karaçilere ait değildir.

Karaçi, dostunun bebeği dünyaya gelince veya kızı gelin olunca ona aldığı hediye ne ise sıra kendi çocuğu veya kızına gelince aynısı ister ve aynı değerdeki hediye ona muhakkak alır.

Karaçi olmayan Ağdaşlıların gözü ile diğer anlatılarda; Karaçi olmayan zengin bir kimse bir Karaçi kızına âşık olur ve onunla ailesinin budan eş olmaz şeklindeki karşı çıkmalarına rağmen Karaçi kızını alır, çiftler evlenirler. Gelinin garip halleri üzerine bir gün ana oğul gelini pusarlar (gizlice takip ederler). Saraydan dışarı çıkma şansı olmayan Karaçi gelinin evin kilerinden almış olduğu ekmekleri salonun küncün köşelerine koyduğunu daha sonra da köşeleri dolaşip elini açarak dilenci gibi salonun köşelerinden ekmek topladığını görürler.¹⁴

Bir Karaçi kızı saraya gelin olur, bütün şatafatı ile gelin alayı oğlan evine saraya gitmektedir. Yolda bir çayın kenarından geçerken gelin adayı söğüt ağaçlarını gösterir ve bundan çok güzel *saganak* (elek kasnağı) olur der.¹⁵

¹³ Kaynak Kişi; F. Derevan 30 yaşlarında Taksisi olan Ağdaşlı bir esnaf.

¹⁴ Kaynak Kişi; Elçin Galipoğlu.

¹⁵ Kaynak Kişi; Elçin Galipoğlu.

Bir Karaçi kızı beyin sarayına gelin olur ve Karaçi olduğunu saklar. Çok geçmeden bir yemek masasının başında iken gelin hanım eline aldığı kaşığı masaya vurarak ‘Hay it- hay it, oşt’ demeğe başlar evin beyi, damat eşinin Karaçi kızı olduğunu anlar. Karaçiler dilenirlerken taşı taşa vurmak suretiyle ses çıkarır evin köpeğini kovarlarmış.¹⁶

Bir diğer Karaçi hikâyesinde de Karaçi kız diğer rakkaseler gibi sarayda beyin önünde raks etmektedir. Ancak çok geçmeden hükümdarın önüne gelince elini açar ve para isteme pozisyonları alır. Buradan hareketle onun Karaçi kızı olduğu anlaşılır.¹⁷ Bu tür hikayeler Kars ve Ardahan çevresinde *poşalar* için de anlatılır.

Biz Karaçilerin dilenme duygu ve uygulamalarının doyumsuzluk veya aç gözlülük ile izah edebileceği kanaatini taşımıyoruz. Tanıştığımız Karaçi ailelerinin bağlı bahçeli 2 katlı evleri Avrupa arabaları da vardı. Buna rağmen yapılan dilencililiğin bir izahı olmalıydı ve özellikle bayanlar dileniyor veya dilendiriliyorlardı. Karaçilerin dilenme duygu ve alışkanlığını Budizm ile izah etmeğe kalkanlardan tatmin edici bir açıklama dinleyemedik. Karaçi hayatının dışarıya sır olan boyutu olduğunu Balkanlardan da biliyoruz. Bu hallerini bazı becerilerini saklı tutmalarından izleyebiliyoruz. Ancak dilenme motifini çözebilmiş değiliz. Bu konuda kalenteri dervişlerinin yaşamından hareketle anlatılar da dinledik. Karaçilerdeki görünüm dünya malına kıymet vermemek değil, adeta dilenmeği bir çalışma şekli olarak algılamak tarzında tezahür ediyor.

Bir anlatıya göre toy günü damat çuvala girer bütün ısrarlara rağmen çıkmaz, sonra gelin gelir, dilenir gibi yapar veya gelecek için dileneceği vadinde bulunur damat bundan sonra çuvaldan çıkar. Karaçi dilencililiğinin derinliklerinde bir dünya görüşü çok eski bir inanç bu inançla ilgili yaşanmamış dini mahiyetli bir olay olabileceğini düşünüyoruz.

Karaçi sosyal hayatının incelenmesinde A. S. Puşkın’ın 1937 yılında Bakü’de Mikayıl Müşvik ve Şemseddin Abbasov’un tercümesi ile basılmış olan ünlü *Karacılar* isimli eseri de şüphesiz bir kaynaktır.¹⁸

Türk kültürlü halklarda nezir veya adak türlerinden bir tür olarak dilenme vardır. Mesela, “Oğlum hapisten çıksın dizi dizin, kapı kapı ekmek dileneceğim.” denir. Bu bir özveri, bir katlanma türüdür. Bir gün oruç tutmayı vaat etmek gibidir. Bazen de yaşamayan çocuğun yaşaması için 7 veya 40 kapıdan ekmek dileneceğim denir. Bazen de kumaş parçası dilenilip çocuğa kundak bezi dikilir. Hiç konuşmadan durma orucu gibi dilenme neziri de vardır. Birçok türbenin bulunduğu

¹⁶ Kaynak Kişi; Elçin Galipoğlu.

¹⁷ Kaynak Kişi; Elçin Galipoğlu.

¹⁸ Fethi Gedikli, (2005), “Müşfik’in ‘Qaracılar’ Tercümesi”, *Yom: Türk Dünyası Medeniyet Dergisi*, S.1, ss. 72-83.

tepeye yalın ayak çıkma nezirinde bulunulur. Karaçilerdeki dilenme bir nefis ıslahı veya kibrin kırılması olayı mıdır? İbadet olarak algılanabilir mi?

Türk kültürlü halklarda kadın evin iyisi/sahibidir. Ona *küldöken* denilmesi ocak iyisi ile ilgili olmalı. Hint sosyal pramitinde kadının tabanda olduğu ifade edilmektedir. Anadolu Türk kültürlü halklarında damada gerdeğe girmeden evvel cezalar verilir, ezalar çektirilir. Bununla “Acının ne olduğunu unutma, eşine ileride zulmetme.” mesajı verilmiş olunur. Bazı efsanelerde ise aynı uygulama tahta çıkma merasiminde hükümdar adayına yapılır.

Karaçilerde kına; gelin ve damada toyda eline ve teline, çocuğa sünnetinde eline ve kurbanlık koça yakılır ve kurbanlık koçun ağzına kant/şeker konur.¹⁹ Ağdaş Karaçilerinde yakın evlilik pek olmaz, hala dayı çocukları arasında evlendiren olurken amca çocukları arasında evlilik yapılmaz. Yerli cemaatle/Karaçi olmayanlarla kız alıp verme olmaktadır. Bu konuda “Ne Şiiyiz ne de Sünni, Kuran da birdir. Kitap da birdir. Bizim kendimize mahsus ayrıca bir dilimiz de yoktur.” demektedirler.²⁰ Karaçilerde Hıristiyan bir aileye kız verilmez, evlendirilecek kızın damat adayı konusunda kanaati sorulur, başkasında gönüllü olan kıza fazla ısrar edilmez. Kız kaçırma yöntemi ile evliliklerde 12–13 yaşlarında da kız kaçırıldığı olur.²¹ Ağdaş Karaçilerinde kız kaçırma veya ere kaçmak suretiyle evlenme yöntemi vardır. Evlilik yaşı 18–20 yaşları arasındadır. Karaçi kızları erkeklerinden daha erken evlenirler. Karaçi kız ailesi damat adayında *hoşbahtlık* (iyi muamele, anlayış, sevgi) arar.²² Karaçi evliliklerinde damadın *sağdıç* ve *soldıç* olur. Karaçi damadın sağdıç ve soldıçının muhakkak Karaçi olması şartı yoktur.²³ Karaçi inançlarında *kına yakma* vardır. Düğünlerde sadece geline kına yakılır. Nadiren de damadın küçük parmağının ucu kınaya batırılır.²⁴ Karaçilerde yeni evine gelen gelinin ayağına kurban kesilir eline para bağlanır. Baba evinden çıkarken yeni evinde akıllı olması için özel nasihat edilir.²⁵

Ağdaş Karaçilerinin toylarında bayrak gelenek ve inancı yoktur. Şah bezeme inanç ve uygulaması da yoktur. Bununla beraber *kırıga* veya *kırışe* (evin çatısı) bağlanınca, çatı çatılınca bir ip gerilir, oraya *kohum* (hısım akraba) eş-dost gelir bu ipin üzerine *pul* (para), *halatlar* (çeşitli hediyeler, gömlek, tatlılar) bağlar.²⁶ Çatı bağlandığı, çatıldığı zaman çatıya bayrak asmak ve ip germek, gerilen ipe

¹⁹ Kaynak Kişi; Elçin Galipoğlu.

²⁰ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

²¹ Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

²² Kaynak Kişi; M.Kasımov veAğadur Bahaduroğlu.

²³ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

²⁴ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

²⁵ Kaynak Kişi; H. Z.Guluyeva.

²⁶ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

ustalara verilmek üzere getirilen hediyeleri asmak Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Bu coğrafyanın birçok inanç ve uygulamasının Karaçilerde ya bir kısmı var veya uygulama kısmen tatbik edilmektedir. Türk kültürlü halklarda temel atılırken temele daha ziyade kurban kanı ile birlikte madeni para atılır. Biz Afganistan'da Özbek ve Türkmenlerde ilaveten taş ve şeker atıldığına da şahit olmuştuk. Karaçiler de binanın temeline şeker atmaktadırlar. Karaçiler *şadlık kurbanı*, adak/nezir kurbanı kesmekle beraber binanın temeli için ayrıca kurban kesmemektedirler. Şadlık kurbanı, şükür için kesilen mutluluk ifadesidir.

Ağdaş Karaçilerinde sağ kol, sağ ayak itibarlıdır, hürmet görür. Birçok iş sağ elle başlanılarak yapılır, sağ ayakla ilk adım atılır. Beyin düğünde ortaya oturduğu mecliste sağdıç sağ tarafa ve soldıç da sol tarafa oturur. Bu durumun sebebi sorulunca “göz açıp öyle görmüşüz” denilmektedir. Karaçilerde uğursuz kimse inancı da vardır. Uğursuzluğu sınanmış kimselerle karşılaşan bazı kimseler o gün işe gitmek istemezler.²⁷ Türk kültür coğrafyası halklarının inancına göre sağ soldan, ön arkadan, ileri geriden, yukarı aşağıdan, üst alttan itibarlıdır.²⁸ Karaçi sofrasında misafir, sofranın başköşesine oturur. Evin büyüü onun yanında oturur. *Konak*, evin büyüğünden azizdir. Yemek masasına beyli bayanlı oturulur. Masa veya sofrada yer var ise çocuklar da büyüklerle birlikte otururlar. Akşam karanlıktan sonra sofraya bezi eşikten dışarı silkelenmez, aksi halde sofranın hayrı, bereketi kalmaz. Ayaküstü içmek yemek de olmaz, o da bereketi kaçıır. Sofraya önce büyük oturur hayır bereket için gereklidir. Sofraya ilkin ekmek konulur ve ters konulması ekmeğe saygısızlıktır. Kapıya gelen fakire sofradan alınmış ekmek verilmez, verilir ise sofranın bereketinin kaçacağı inancı vardır.

Ekmek çeşitleri arasında *kürelkökellavaş* tandırda ve sacda olabilir; *koka*, artan hamurdan çocuklar için yapılır. Tandır aletlerinden *elçek*, pişiricinin eli yanması diye kullanılır. *Koga*, çöreğin pişmeyen yerlerini çevirerek pişirmek için ve tandırı karıştırmak için kullanılan alettir. Tandırda 2–3 günlük ekmek yapılır. “Çörek Kuran’dan ileri gelir.” diye bir söz vardır. Çöreye olduğu gibi tuza da ant içilir. Karaçilerde akşamdan sonra komşuya tuz ve ateş vermeme gibi inanç ve uygulamalar yoktur. Bu uygulama farklılığı bize Karaçilerin uzun süre göçebe yaşamış olmaları ve yakın zamanda yerleşik hayata geçmiş olmalarını düşündürmektedir. Zira göçebe yaşamda komşuluk ilişkilere daha az kayıtlı ve göçe mensup olanlar aralarında birbirlerine komşu olmaktan çok daha yakın adeta bir aile fertleri gibidirler. Bazı inançlar yerleşilen yerin kültüründen edinilirken birçok kelime de yerleşilen yerin diline göre kabul görmüş intibası bırakmaktadır.

²⁷ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

²⁸ Yaşar Kalafat, (1998), “Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türklerde Cihet, Taraf, Yön”, II. *Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 24–27 Kasım, Gazimagosa.

Ağdaş Karaçilerinde *tuz dolandırma* inanç ve uygulaması vardır. Bu uygulama göz değdiği zaman yapılır. Tuz, göze gelen kimsenin başında dolandırılır, “Gözü çıksın.” denir ve fakire verilir. Bu arada nezirde de bulunulur. “Azardan bezerden uzak olsun.” denir, rahatsız olanın başına dolandırılıp keza fakire verilir.²⁹ Rüyada ölmüş bir yakınına gören Karaçi onun ruhu için yemeğe bir miktar tuz atar, kuran okutur. Ölmüş kimsenin ruhu için Karaçi inancına göre her akşam yemeğe sembolik de olsa tuz atılır. Ayrıca nefsi, gözü irak etmek için de oda (ateşe) tuz atılır.³⁰ Bu arada ekmeğe ve tuza ant içilmesi ekmeğin ve tuzun kutsiyeti Türk kültürlü halklarda ortak inançlardandır.

Kadadan beladan uzak olmak ve hayır bereketi cepletmek için Karaçi işyerinin veya arabasının kapısını açanda “Allah, Muhammed, Ağayı Ali!” der. Kelimeişahadet getirince de “Âliyi veliyullah!” eklemesini yapar.

Karaçilerden derlediğimiz büyük ölçüde yerel kelimeler sadece Karaçilere ait değil bölgenin daha doğrusu yaşayan Azerbaycan Türkçesinin örnekleridirler.

Ağdaş Karaçileri’nde gece aynaya bakılmaz adet böyledir büyüklerden böyle görmüştür. Ayna ve aynaya gece bakılmayışı Türk kültürlü halkların ortak inançlarındanndır.³¹ Ama bu inanca rağmen herkes gece de olsa aynaya bakmaktadır. Bu konuda “Here başını itirip.” (yaşam zorlaşmış, eski inanca itibar da kalmamış) denilmektedir. Dökülen saç tullanmaz (uluorta atılmaz), ateşe atılıp yakılmaz yakanın başının ağrıyacağına inanılır. Gün batan vakit (gün batarken) ve gece tırnak kesilmez, günahdır.³² Bu konuda Azerbaycan kültür coğrafyasında yeni tespitlerimiz olup onlara ayrıca döneceğiz.

Karaçilerde süpürgeye dokunulması şer alameti sayılır. “Süpürgeye dokunan ona tükürmelidir.” inancı vardır.³³ Bu inanç Kars’ta da görülür. Karaçilerde “Ay tutulanda kap vurular, tüfek atılır.” (kaplara vurularak ve tüfek atılarak ses yapılır.) Bu inanç, gürültü yapılarak *kara iyelerin* kaçırılmalarına yönelik olup Türk kültür coğrafyasında çok sık görülür. Şimşek çakılınca kelimeişahadet getirilmesi inancı Karaçilerde de vardır. Yağmur duası için toplu halde musallaya çıkılıp dua edilir.³⁴

Karaçilerde gelinin bereket getirmesi için onu *aparanda* (götürürken) eline *pul* (para) koyarlar ve bu parayı eline bağlarlar. Ayrıca *kondora* (eşiğe) tabak koyarlar ve gelinin onu *sındırmasını* (basarak kırmasını) isterler. Para gelinin sağ

²⁹ Kaynak Kişi; M. Kasımov.

³⁰ Kaynak Kişi; H.Z.Guliyeva.

³¹ Yaşar Kalafât, (1993), “Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna”, *1. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo Kültürel Yapısı ‘Tahtacılar’ Sempozyumu*, 26–27 Kasım, Ankara

³² Kaynak Kişi; a.g.ş

³³ Kaynak Kişi; M.Kasımov.

³⁴ Kaynak Kişi; a.g.ş

eline konur ve tabağı sağ ayağı ile kırması istenir.³⁵ Tabağın kırılması istemi, ses çıkarılması inancı ile ilgilidir. Çıkarılan bu sesle *kara iyelerin* yok olacağına inanılır ve Türk kültür coğrafyasında çok yaygın bir uygulamadır. Birçok işin sağla ve sağdan başlanılarak yapılması uğur sayılır. Azerbaycan genelinde *haçla* (halı) dokuyanların işin üzerine uğurlu birinin gelmesini isterler. Çok kere elinin boş gelmemesi soğan veya sarımsakla gelmesi istenir. Gelen kimsenin çocuk yaşta olması buluğa ermemiş olması tercih edilir. Geliş saatinin seher vakti sabahleyin olması istenir. Türk kültürlü halklarda uğurlu kişi, gademli insan inancı vardır. Yaş olarak çocuklar ve zaman olarak günün erken saatleri seçilir. Sağ, soldan uğurludur, inancı vardır. İşin üzerine gelen kimsenin soğan veya sarımsakla gelmesinin hayrına ilk defa şahit oluyoruz. Ancak soğan ve sarımsağın kara iyeleri kovduğunu, nazara ve kem göze karşı koruyucu olduğunu biliyorduk. Bu tespitle bu iki bitki koruyucu rolü oynamış olmalı.

Karaçilerde gelin olacak kız baba evinden uğurlanırken, “ağ gün gör ayağın sayalı olsun, gideceğin eve ayağın kademin uğurlu olsun” der. Gelin damat evinden girince başına sacı olarak şirinlik serpilir. Gelin olacak kız evinden çıkınca yengeler onun yüzüne ayna tutarlar. Gelinin sandığına muhakkak ayna konulur. Ağdaş Karaçilerinde bir erkeğin iki kız kardeşe evlenmesi inanç ve uygulaması yoktur. *Aldeğişik* olarak bilinen karşılıklı kız kardeşlerle evlenme uygulaması da Karaçilerde pek yoktur. Ölen kardeşin karısı diğer kardeş tarafından alınmaz. Tek eşli evlilik hâkimdir.³⁶

Ağdaş Karaçilerindeki ölümle ilgili inanç ve uygulamalar bu konuda bilinenleri bazen teyit etmiş ve bazen da zenginleştirmiştir. Mesela Karaçilerde eli *mehide* (ölüye) degen kimsenin gusül abdesti alması gerekir. Yanılmıyorsak bunu biz ilk defa öğreniyoruz. Ayrıca define götürülürken bir kimse taşımak için 3 defa tabutun altına girer, önden girmelidir. Tabutun altına girmenin 3 ile sınırlandırılmış da yeni öğreniyoruz. Anadolu Türk halk kültüründe 7 adım sınırlaması konulduğu yerler vardır. Karaçilerde ölünün üzerine atılacak toprakta kürek sayısı 3 ile sınırlandırılmıştır. Toprak atıldıktan sonra her atanın küreyi yere koyması ortak uygulamalardandır. Cenazenin definden önce 3 defa havaya kaldırılması inancı Karaçilerde de olmakla beraber, Karaçiğer’de Karapapahların bir kısmında olduğu gibi mevtanın atı mezara kadar götürülmez.³⁷ Uygulamaların üç ile belirlenmiş olması bu coğrafya halklarında sık görülen bir husustur. Toprak ev göğe kaldırma is, toprak ve gök kültleri ile ilgili olmalıdır.

³⁵ Kaynak kişi; M.Kasimov

³⁶ Kaynak kişi; a.g.ş

³⁷ Yaşar Kalafat, (1997), “Halk İnançlarında Göğe Kaldırma Dini Pratiği, Damadın Göğe Kaldırılması”, *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss. 133-140

Ağdaş Karaçilerinde cenazede ağlarken acı ifadesi olarak *yüz cırma* (yırtma) eyer ölen çok cıvan /çok genç ise görülür. Yüz yırtma daha ziyade Muharremlik yas merasimlerinde olur, yaşlara özel ağlatıcı muharremlikte ve gençlerin ölümünde görülür. Özel ağlatıcıya *dil deyen* ve ağlatma için söylenen kafiyeli ve anlamlı ifadelere de *dil demek* denir.³⁸ Karaçilerde mehitin (ölünün) yıkandığı yere *yugat yer* denir. Bu ifade yumaktan gelmekte olup yöre Türkçesinin ortak ifadesidir. Burada 3 gün şam (mum) yakılır. Yas evinde 3 gün *kazan açılmaz* (ocak yakılmaz). Yiyip içmeyi *el-kohum* üstlenir. Ölünün 7. ve 40. gününde *ihsan verilir* (hayır işlenir). Yasın süresi ölünün yaşına ve yas sahibine göre değişir. Yaşlı aileyi yastan yaşlının dostları çıkarırlar. Karaçilerde olup yerli halkta olmadığı ifade edilen bir inanç ve uygulamaya göre, ölünün patları/şahsi giysisi yakınları mesela annesi tarafından zaman zaman çıkarılıp ona bakılarak ağlanılır.³⁹ Karaçilerdeki bu inanç Türk költürlü diğer halklarda da zaman görüldüğü olur. Karaçiler kendilerini Karaçi olmayanlardan ayırt eden bir ifade kullanmak isteyince diğerlerine ‘yerli’ derler. Kars’ta Kara Denizden ve Kafkasya’dan gelmeyenlerin ve Kürtçe konuşmayanların dışında kalan kesime *yerli* denilirdi. Yerli ifadesi, başlangıçtan beri, burada yaşamakta olan halk anlamında kullanılmakta idi. Karaçilerde ölmüş bir yakının rüyasında gören kimse onun ruhu için hayır dua okur ve ihsanda bulunur.

Ağdaş Karaçilerinde kendilerine mahsus bir pirleri yoktur. ‘Pir pirdir pirin Karaçisi yerlisi olmaz’ demektedirler Ağdaş’daki bütün pirlere Karaçiler de gitmektedirler. Pire giden Karaçi oraya hasta da götürür orada hastasını 1–2 saat yatırıp döner. Sadece ziyarete giden ise ziyaretini yapıp döner. Ağdaş Pirleri konusunda İlkin Rustemzade geniş bir çalışma yapmıştır. Ondan aldığımız notları ayrıca metinimize yorumlayarak ekleyeceğiz.⁴⁰ Azerbaycan’ın bu bölgesindeki İslami inancın dağılım coğrafyasına dair bilgi verilirken, Şii İnançlı Müslümanların ahont/akont ve Sünni inançlı Müslümanların ise molla etrafında yekünleştiklerini (toplandıklarını), başka bölgelerde Şii ve Sünni Müslümanların mezarlıklarının ayrı olduğunu, aralarında evliliğin olmadığını ancak taziyelerde gelip gitmelerde hal hatırda bu ayırımın olmadığını belirtmektedirler

Karaçilerde pir ziyaretinde pirin türbesi etrafında sağdan başlanılarak 3 defa dönülür. Dönem kişi kendisi ile birlikte şifa bulmasını istediği hastasının da sırtında taşır ve çok kere nezir olarak belirlenen hayvanı da kedisi ile birlikte *tavafa* iştirak ettirir. Pir ziyaretinde, şifa umudu ile orada bir süre yatıldığı olur. Genç kızların kismetleri açılsın diye pirden *kıfil* (kilit) açarlar.

³⁸ Kaynak Kişi; M.Kasımov.

³⁹ Kaynak Kişi; M. Kasımov

⁴⁰ Kaynak Kişi; M.Kasımov

Ağdaş'daki diğer halk kesimlerinin inançlarına geçmeden evvel, 'pir pirdir pirin milliyeti aranmaz' anlayışından hareketle, konunun uzmanı İlkin Rustemzade'nin de bilgi birikiminden yararlanarak Ağdaş'daki pirlere dair bilgi vermek istiyoruz. Bu münasebetle Fariz ve Ziyafet Rustemzadeler ailesine ayrıca teşekkür ediyoruz.

Ağdaş pirleri şu isimlerden oluşmaktadır: *Hacı Bulut baba/Hacı baba, Halfe Kerim baba, Tağı efendi, Hacı Sadık efendi, Veyis baba/Veyisel Karani, Gündoğdu baba* (Ağdaş'ın içindedir.)

Hacı Bulut baba'ya dağdan ceylanlar sağılmaya gelirlermiş. İnsanların kalbinden geçenleri bildiğine dair inançlar vardır. Mezarı her türlü niyet için ziyaret edilmektedir. Buraya da nezir yapılır ve burada da kurban kesilir. Ziyaretçiler mezarın etrafında tavaf edencesine dönerler.⁴¹

Geyik ongunu Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır. Halk inançlarının yanı sıra bir kısım türeyiş destanları ve efsanelerde de geniş yer alır ve Türk kültür coğrafyasının arkeolojik kazılarında da ciddi bulgularına rastlanır. Ayrıca hayvan üsluplu Türk sanatının da temel motiflerindedir. Yatırın isminin Bulut oluşu üzerinde de durulabilir. Tengricilikten gelen ve kültür coğrafyamızda geniş yer tutan yer ve gök iylerinden hareketle isim alınmasına çok rastlanır. Güneş, ay, yıldız, şimşek, yıldırım ve benzerleri bunlardandır. Bulut ismi bunlardan birisi olup Anadolu Türk kültür coğrafyasında bazen isim ve bazen de soy isim olarak görülür. Bizim vurgulamak istediğimiz "bulut" ismi ile od (ateş) ve güneş kültürünün bir bağlantısının olabileceğidir. Bulut, yağmur ve güneş bağlantısı bilinirken, bulutun mistik muhtevası yeterince işlenilmemiş olmalı, diye düşünüyoruz. Bulut ve Gündoğdu'nun gerçek isimler olmadıkları lakap olabilecekleri üzerinde de durulmaktadır.⁴² Diğer taraftan, ed-Duhan suresinin 29. ayetinde, "Yer ve gök onların ardından ağlamadı: onlara mühlet de verilmedi" buyrulmaktadır. Aynı surenin 10–11. ayetlerinde ise, "Şimdi sen, göğün, insanları bürüyerek açık bir duman çıkardığı günü gözetle. Bu elem verici bir azaptır" buyrulmaktadır ki, yaratılmış olan her şey gibi duman, bulutta da ilahi hikmet vardır.

Halfe babanın türbesi Bulag Otağı kentindedir. Buraya halk her türlü niyeti için gitmektedir. Çeşitli nezirlerde bulunmaktadır. Halfe baba ve Kerim baba insanların kalbinden geçeni bilmektedirler. Kalbini bazen kimseleri anlar ve onlara 'Şeytana lanet eyle şeytan seni yoldan çıkarıyor' der kalplerini temizlermiş.

Gündoğdu babanın türbesi Ağdaş'ın il sınırları içerisindedir. Burayı halk daha ziyade göz hastalıklarının tedavisi için gitmektedir. Burası daha ziyade

⁴¹ Kaynak Kişi; İlkin Rustemzade, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Folklor Enstitüsü Araştırmacılarından, Ağdaş'lı, aynı zamanda Ağdaş Folkloru imli eserin yazarıdır.

⁴² Kaynak Kişi; a.g.ş.

sabahleyin gün doğmadan ziyaret edilir. Gerekli saatte olmasa da bize de ziyaret nasip oldu. Burayı bizzat ziyaretimizde tanıştığımız bir çoban, ‘çörekten (ekmekten) uca (yukarıda) durulmaz, oturulmaz. Ekmek gözün tutar (insanı kör edebilir)’ demişti

Nezirli çocuğun ilk saçı ziyarette kesilir. Sık görülme de nezirli çocuğun *nazir saçı* ziyarette bırakılır. Ayrıca yetişkinlerde saçın yandan veya önden ağarmasının da anlamları vardır.⁴³

Bu yöreye Şamahı’dan gelenlere Arap denilmektedir. Arapla anılan birçok yer ismi var. Arap olarak bilinenlerin din uluları daha ziyade Efendi olarak anılıyorlar diye bir intiba var. Bölgenin Arap Yönetiminde de kaldığı bilinmektedir. Bir kısım din ulularının Efendi olarak tanımlandıklarını İslami literatürden bilmekteyiz. Kars ve Erzurum’da din bilginlerine efendinin kısaltılmışı olarak efe denildiğini de biliyoruz. İsmi baba ile tamamlanan dini kimlikler daha ziyade bu coğrafyanın yerli tanımlaması gibi algılanıyor.

Hacı Sadık Efendinin ve Tağı Efendinin zamanında Hasraf’ta medreseleri olmuştur. Günümüzde buraya Türkiye’den okullaşma ile ilgilenen kesim yeniden bir medrese dikmiştir. Tağı Efendi, Hacı Bulut babanın hocası olmuştur. Şagirt/rak (talebe) olan Hacı bulut baba, ‘beni ziyarete gelenler önce tağı Efendi’nin Kabrine gidip sonra benim üstüme gelsinler (beni ziyarete etsinler)’ demiştir.

Türk kültür coğrafyasında din ulularının kendilerini yetiştiren ulu zatlara hürmeten onların türbelerinin eşiğinin altına gömülmek suretiyle minnet ve bağlılıklarını gösterme inanç ve uygulaması vardır. ‘Seni ziyarete gelen benim üzerime bassın sana gelsin’ türünden bir tevazu ve bağlılık göstergesidir. Azerbaycan Türkçesinde eşik, kapı evinin alt bağlantısı değil, kapının dışı bazen holdür ve bazen da tamamen dışarıdır. Eşik karşılığında Azerbaycan Türkçesinde *kandor* veya kapının ağızı denilir. Kapı ağızı karşılığında anlamlandırma Kars’da da vardır.

Hacı Bulut baba yatmakla olduğu yere Dağıstan’ın Aktı kentinden/köyünden gelmiştir. İlk bir süre Arap kenti/köyünde kalmış, orada mescitten halçaları (kilimleri) uğurlanmış (çalınmış), bunun üzerine çalanlara kargış edip, ‘evinizde ölmeyin’ demiş ve üçü de evlerinin dışında ölmüşlerdir. ‘Çöreğiniz taştan çıksın (ekmeğinizi en çetin şartlarda kazanın)’ deyip ve Hasraf kentine Tağı efendinin yanına gelmiştir. Bu tespit aynı zamanda babaların gerekli görmeleri halinde ceza verilmesine vesile olabildikleri de göstermektedir ki, bize ‘Babalara Gelesin’ veya ‘Baba çıka’ gibi gargış türlerini hatırlatıyor. Bu konuya tekrar döneceğiz.⁴⁴

⁴³ Kaynak Kişi; a.g.ş.

⁴⁴ Kaynak Kişi; a.g.ş.

Veysel Karani'nin, Hz. Muhammed'i (s.a.v) ziyareti ile ilgili olarak anlatılanlar Agdaş'da, Halfe Kerim Varyantı olarak bilinmektedir. Anlatıya göre, Veyis Efendi bir gün Peygamberi ziyarete gider. Kızı ona, peygamberin dişinin ağrıdığını tedaviye gittiğini söyler. Ağrıyan dişin hangi dişi olduğu bilinmemektedir. Bunun üzerine, 'Peygamberimde olmayan diş bende neden olsun' diyip 32 dişini de söküp orada bırakır. Peygamber Efendimiz geldiklerinde kendi çektiği dişi de bu dişlere ekler ve böylece 33 olurlar ve tespih bu şekilde oluşur.

Veyis baba ölünce Arabistan'dan ve Türkiye'den talebeleri onun tabutunu ülkelerine götürmek isterler o gece yatarlar. Ertesi gün kalktıklarında 3 tabut ile karşılaşılır beheri bir tabutu kendi ülkesine götürürler, birisi de Azerbaycan'da kalır. Bu rivayet şeklini Balkanlardan Sarı Saltuk Baba ve Mezarı Şerifte'nde Hz. Ali'nin tabutu ile olarak anlatıldığını biliyoruz.

Pirleri metinlerden de inceleyen İlkın Rustemzade'den aldığımız bilgilere göre, yeni bir köprü yapılıncadan önce ilkın Hıdır Nebi geçermiş. Böylece köprü yaptıran kimsenin imkanı olsa köprü'nün başında bekler Hıdır Nebi'yi görmek istermiş. 'Hıdır Nebiyi gören ondan dilekte bulunur ve dileği olurmuş' inancı vardır. İfadeye göre Hz. Hıdırgil 4 kardeşirler. Karada dara düşenin imdadına yetişen Hıdır Nebi'dir. Hıdır İlyas suda dara düşenlerin imdadına yetişir ve bunun parmaklarını arasında perde vardır.

Deveci tarafındaki bir ziyarette Hıdır Zinde yatmaktadır. Metinlerde Hıdır Nebi genç kızların bahtını açışı ile bilinmektedir. Nevruzda yumurta, kırmızı kalem ve kömür boyalar çayın giragina (akarsuyun kenarına) koyulur. Hıdır İlyas'ın bu yumurtaların zerine niyetli gençlerin kısmetlerini yazacaklarına inanılır. Niyeti olan kimsenin yumurtasına kırmızı ile işaret koyar olmayacak kimsenin ise yumurtası kömür ile karalanmıştır.

Bir metindeki açıklamaya göre Hıdır Nebi bir gece gelir ve bir evden su ister kendisine bir tas su getirir. Hıdır Nebi o suyu parmağı ile karıştırır ve suyu getirene 'Bu suyu dama bacaya hayata sep, ölüm itim olmaz gaza belayı savar' der. Halk inançlarına göre Hıdır'ı gören kimse ondan can sağlığı ve gençlik ister. Yaşlı olmasına rağmen genç ve zinde olan kimseye, 'Bu kişi Hıdır Nebi'yi görmüş' denir. Hıdır Nebi'yi görenler gibi Kurt'u görenlerin de çok yaşayacağına inanılır. 'Kurtla kıyamete kalmak' sözü Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında da vardır. İnanca göre kıyamet kürek/rüzgârla kopacak; o gün çok şiddetli bir rüzgâr çıkacak; bütün canlılar bu rüzgârın karşısında yok olup giderlerken; kurt, pençesi ile toprağa tutunarak en sona kalacak.' inancı vardır. Ayrıca keza Anadolu Türk kültür coğrafyasında da varlığını sürdüren 'kurt gücünün farkında olsa onun önünde hiçbir

kuvvet duramaz' inancı Azerbaycan'da da vardır.⁴⁵ Azerbaycan Türk Kültür coğrafyasında kurdun sinme/saklanma/görünmeme/yok olabilme yeteneği olduğuna inanılır. Kurt, 'kulağım olmasa idi öyle gizlenirdim ki, beni kimse bulmazdı' demiştir. Şahın rüyasında kurt görmesi savaş, niza, zafer ve koyun görmesi sulh suhnet olarak yorumlanır.

Ağdaş'da karı koca arasında remzi olarak niza olur ise, *cemre* verilir. Mesela şu kadar para cemre verilir. Bize göre bu bir nevi pişmanlık sadakasıdır.

Ağdaş'ın genel halk kültürüne dair bazı bilgiler vermek gerekir ise, Ağdaş'da yemlik, keçi yemliği, kuş ekmeği, galgal gibi yabancı otların çok lezzetli yemekleri olur. Elmanın kabuğunu koparmadan soyanın muradına ereceğine inanılır. *Süpürge otu* ile insana vurulmaz, süpürgeyle vücuduna dokunulan kimsenin iftiraya uğrayacağına inanılır. Soğan kabuğu, Kuran hazalı (yaprağı) sayılır çiğnenilmez gınahtır. Neden güceniyorsun anlamında, 'Soğan yememişsen için niye güyeriyor' denir. Sarımsağın olduğu yere yılan, akrep türü haşerenin gelemeyeceğine inanılır. Bu inanç Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır.⁴⁶ Yörede sazan, naha (yayın) ve yılan balığı avlanır. Bölgede avlanan diğer hayvanlar şunlardır: tavşan, gaban (yaban domuzu), keklik, turhaç / Turhançay korugunda olur, gıgavu, gulgullek (yabancı güvercin), karatavuk, sığırcın ayrıca kartal (kerkes'in büyüğü), karakuş, İsak-Musak kuşu. Bu kuş ile ilgili bir anlatıya göre dut mevsiminde isimleri İsa ve Musa olan iki kardeşin olatmakta oldukları inekleri kayıp olur evlerine de gidemezler, Allah'a yalvarırlar ve kuş olurlar. Öterken biri diğerine 'İsa buldun mu' öteki de ona 'Musa sen buldun mu' dermiş *eburşum* olarak bilinen ağaç da bu yöreye mahsustur.

Pırak Halil babanın metinlerdeki efsanesi de İsak-Musak'ın hikâyesine benzemektedir. Pırtak Halil ve bacısı Yahudilerin zulmünden kaçarlarken Allah'a yalvarırla ve 'Allah'ım bizi bu Yahudilere verme' derler. Bunun üzerine yar yarılır her ikisi de göye çekilirler.

Ağdaş'da Koremal Yılanı, Gürze Yılanı ve Keles Yılanı gibi yılan türleri ve kertenkele ile ilgili anlatılar vardır. Bir inanca göre kertenkelenin üzerine basanı, o gidip yılanı haber verirmiş. Kertenkelenin kuyruğunu cebinde taşıyanın cebi bereketli olur devamlı parası olur inancı vardır.

Çoban kayaları efsanesinde de darda kaldığı için Allah'a kurban nezreden çoban feraha çıkınca bit kurban edince koyunları ile birlikte taş kesilirler. Taş kesilme motifi Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır.

⁴⁵ Yaşar Kalafat, (2006), "Azerbaycan-Anadolu-Suriye Sözlü Kültüründe Kurt", *II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan.

⁴⁶ Yaşar Kalafat, (2001), "Türk Halk İnançlarında Soğan ve Sarımsakla İlgili Hususlar", *Türk Mutfağın Kültürü Araştırmaları*, Ankara, ss. 81-91.

Ağdaş halk inançlarında da tuzun özel yeri vardır. ‘Tuz sofranın bereketidir tuzsuz sofraya olmaz’ denir. Tuz dökülür ve dağılır ise üzerine şeker dökülür ve ‘kayalara dağa taşar’ denir. Zira tuz acılıktır, şeker dökülerek tatlılık istenilmiş olur. Gelin eve gelen misafirini tuz ve çöreklerle karşılar. Ağdaş folkloru ve Ağdaş halkı inançları için İlkin Rustemzade’nin çalışmalarına bakılabilir.⁴⁷

⁴⁷ İlkin Rustemzade, (2006), “Ağdaş Folkloru”, *Azerbaycan Folklor Antolojyası XVI*. Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, Bakı.